

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Några reflektioner angående bilderna på Balingsta-stenen i Uppland
Silén, Lars

Fornvännen 78, 88-91

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1983_088

Ingår i: samla.raa.se

Några reflektioner angående bilderna på Balingsta-stenen i Uppland

Av Lars Silén

Silén, L. 1983. Några reflektioner angående bilderna på Balingsta-stenen i Uppland. (On the iconography of the Balingsta runic stone.) *Fornvännen* 78. Stockholm.

The author opposes the idea argued by von Friesen that the figures on the Balingsta stone would represent an elk hunt. He favors the opinion that there is no interaction between the human figures. They should be understood as the gods Ullr and Odin in scenes characterizing their identity. As a zoologist the author also gives his opinion about what species of animals the artist has intended to depict.

Lars Silén, Stockholms universitet, Zoologiska institutionen, S-106 91 Stockholm, Sweden.

Den bekanta livfulla scenen på Balingstarunstenen (U 855) daterad till ca 1050 är tydligen, i anslutning till v. Friesens tolkning (Wessén och Jansson 1951 s. 505 f.), allmänt uppfattad som återgivande en älgjakt om vintern.

Anledningen till årstidsbestämningen är naturligtvis den skidåkande bågskytten i bildfältets ena hörn. Den dominerande mittfiguren är dock en jägare till häst, något som är ägnat att inge betraktaren en viss känsla av tveksamhet inför tolkningen redan av allmänna skäl. Älgjakt till häst i den snöovinter som skidlöparen skulle ange, detta synes vara ett opraktiskt företag som väl knappast varit brukligt någonsin.

Den sålunda framkallade lätta osäkerhetskänslan inför den accepterade tolkningen leder till en följdfråga. Hänger bilderna av skidlöpare och ryttare verkligen ihop, är de förenade av en konkret situation? Redan bildkompositionen med skidlöparen som en liten bifigur helt vid sidan om det dominerande stora skeendet ger ett splittrat intryck. Kan det inte förhålla sig så att huvudsaken för den jaktintresserade ristaren (eller inspiratören till ristaren) var att återge en bild av jakt som sådan, av jaktens idé så att säga, och för att åskådliggöra den har han sammanfört figurer

som i den tidens föreställningsvärld stod som sinnebilder för jakt.

En närmare granskning av skidlöparbilden visar att endast tre saker kan utläsas av den, men dessa desto tydligare. Bilden föreställer en man, han har båge och pil, han har skidor. Pilen—bågen och skidorna är starkt markerade.

Denna enkla sammanställning av karaktärer, med uteslutande av många andra tänkbara i samband med bågsytte och skidåkning, för osökt tanken till den lakoniska karakteristiken av Ulls person i Snorres Edda (Collinder 1970 s. 54): "Han är en så god bågsytt och skidlöpare, att ingen kan tävla med honom." Punkt och slut beträffande personbeskrivningen bortsett från att det sägs: "Han är också läger att se på", men det är ju inte en egenskap lätt att fästa i sten. Vidare betecknas Ull i Skaldskaparmål som "skidguden, bågguden, jaktguden, sköldguden" (Collinder 1970 s. 97). De tre första epiteterna är ju talande i detta sammanhang. Vad skölden beträffar utgör den att döma av Lindquists (1926) diskussion ett invecklat problem som får lämnas därhän.

Med få ord: det syns ganska naturligt att fatta den lilla skidlöparfiguren utanför den övriga scenen som Ull, ditsatt som jaktens

symbol eller beskyddare, måhända för att förläna ökad kraft åt företaget, karakteriserad med de väsentliga kännetecken som stod den enkle stenristaren till buds.

Lindquist (1926) har i ingående utredningar av den urgamle Ulls gestalt framfört den misstanken att skidorna, vilka saknas i den sydliga versionen av Ull, tillkommit genom en missuppfattning hos Snorre. Om så är, torde den nu aktuella, bortåt tvåhundra år äldre figuren (om den nu är Ull) utvisa, att ett sådant nytillägg inte behöver tillskrivas Snorre personligen utan baserar sig på en i nordskandinaviskt område spridd uppfattning som vunnit burskap sedan länge.

Skidlöparen är tillräckligt naturalistiskt återgiven som en man för att tolkningen Skalde skall vara utesluten.

Medan fantasien är i rörelse, bör någon

uppmärksamhet ägnas även figurerna i huvudscenen.

Ryttaren själv är i stort ganska allmänt hållen. En sak är dock påfallande nämligen det starkt utdragna hakpartiet. Om denna förlängning är avsiktlig, vilket det inte tycks finnas någon anledning att betvivla, kan den rimligen markera ett långt skägg. Vidare bär mannen enligt v. Friesen hjälm (Wessén och Jansson 1951 s. 510). Bilden är här ej så klar som önskligt vore, men tolkningen synes fullt möjlig. Är den riktig, så måste man säga sig att hjälm näppeligen tillhör vanlig jaktutrustning. Den kanske snarare bör fattas som ett attribut tillkommande en bestämd gestalt. Slutligen bör noteras att mannen som framgått sitter till häst (en hingst) och att han bär spjut.

Figurerna i övrigt är två hundar, två fåglar

och det stora bytesdjuret med greniga horn.

Äldre uttolkare (Peringskiöld, Dybeck) kallar utan motivering djuret hjort. v. Friesen tolkade det som en älg med hänvisning till formen på horn och kropp (Wessén och Jansson 1951 s. 510), och sedan dess tycks älgtolkningen vara den allmänt omfattade. Bilden är föga naturtrogen och kan ej ge full visshet om artbestämningen. Om man emellertid skulle våga sig på en mening i frågan, så verkar den djupt smalgreniga hornformen, den smala mulen och den relativt smärta kroppen närmast tyda på en hjort, ett djur som säkerligen var den tidens uppländske bonde välbekant såväl genom mytologien som genom sin dåtida allmänna förekomst i dessa landamären (v. Hofsten 1957 s. 18). Några specifika älgkaraktärer kan undertecknad ej urskilja.

Är detta en jakt vilken som helst, en jägare vilken som helst?

Är det inte möjligen Oden själv, vars "skägg faller ned över hans bröst" för att tala med Viktor Rydberg, som iförd guldhjälmen och med spjutet Gungner i hand rider sin Sleipner, med sina två "ulvhundar" Freke och Gere som vanligt löpande före och med sina två korpar Hugin och Munin, av vilka den ene slagit sig ned på villebrådets (hjordens?) huvud. Lägg därtill att i mytologien Oden gärna förbinds med hjorten.

Tagna vart för sig är intet av de nämnda tingen märkligt eller avgörande, de kan också ses som vardagliga. Men alla punkter tagna tillsammans bildar en helhet som stämmer till eftertanke.

På en punkt kan en direkt invändning göras. Det gäller den eventuella tolkningen av fåglarna som korpar. De ter sig onekligen mera som rovfåglar. Detsamma gäller de någorlunda tydligt återgivna fåglar som förekommer på andra runstenar i samband med jakt (Åkerström—Hougen 1981). Men detsamma gäller också "mesarna" på Ramsundsbergets Sigurdsristning fast de med all trolighet verkligen avser någon art av mesar eller under alla omständigheter småfåglar (v. Hofsten 1957 s. 84). Man får intrycket att för runristarna "fågel" var ett stereotypt begrepp, delvis kanske orsakat av det besvärliga arbetsmaterialet, och att ingen naturalistisk återgiv-

ning av arten eftersträvades eller i varje fall uppnåddes. Till s. k. falkjakt kunde inte bara en rad olika rovfåglar användas utan faktiskt även korpar, så har skett exempelvis i Persien (Ekman 1943 s. 723). När jakten gällde fyrfotadjur var jaktfågeln dresserad att sätta sig på villebrådets huvud och hacka efter ögonen. Då användes klorna endast för fastklamring och näbben var det egentliga vapnet, och då kunde också den lättdresserade korpen vara lämplig. Den ena fågeln på den aktuella bilden intar just den rätta ställningen för att hacka efter ögonen.

Vilken fågelart vi har på Balingstastenen, det får förbli en öppen fråga. Noteras kan endast att korpen inte är utesluten.

Framställningen av skidlöparen på Balingstastenen utgör en beskrivning i bild som påfallande väl täcker Snorres beskrivning i ord av Ull, vilket förlämnar ett avsevärt mått av trovärdighet åt den anförda tolkningsmöjligheten.

Betydligt luftigare är uppenbarligen tolkningen av huvudmotivets figurer som återgivande Oden med anhang.

Men av allmänna skäl vore det onekligen tilltalande med en tolkning av Balingstastensens sceneri som i sin helhet hämtad ur mytologien. I den mån bilder förekommer på runstenar — nu bortsett från rent dekorativa element — tycks de som regel återge mytologiska motiv. "Mera vardagliga scener finns också någon gång på runstenar", säger Jansson (1977 s. 156) med hänсыftning just på Balingstastenen. En tolkning i stil med den här antydda av dess bildfält som mytologiskt skulle överföra det från att vara ett undantag till att inordnas under ett gängse bruk.

En sista undran rörande en kanske ovidkommande detalj. Enligt äldre forskares avbildningar (återgivna av Wessén och Jansson 1951 s. 507, 509) har ristaren gjort sig särskilt besvär med att på hästens hals hänga ett stort, smalskaftat föremål av egendomlig form (på det nu försvunna centrala stycket av stenen). Kan det vara något så trivialt som en vanlig hästklocka? Eller kan det ha haft någon djupare innebörd?

Runtextern på stenen är konventionell och har — som vanligt är — inte något samband

med bilderna. Noteras bör även att någon antydan om kristen tro inte finns.

Referenser

- Collinder, B. 1970. *Snorres Edda*. Uddevalla.
- Ekman, S. 1943. *Brehm, Djurens liv 4, Fåglarna 2*. 5. uppl. Stockholm.
- Hofsten, N. v. 1957. *Eddadikternas djur och växter*. Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs Akademien 30. Uppsala.
- Jansson, S.B.F. 1977. *Runinskrifter i Sverige*. 2 uppl. Uppsala.
- Lindquist, I. 1926. Eddornas bild av Ull — och guldhornens. *Namn och Bygd 14*.
- Åkerström-Hougen, G. 1981. Falconry as a motif in Early Swedish art. I: Les Pays du Nord et Byzance (Scandinavie et Byzance). Actes du colloque nordique et international de byzantinologie tenu à Upsal 20—22 avril 1979, rédigés par Rudolf Zeitler. *Acta Universitatis Upsaliensis Figura, N.S. 19*. Uppsala.
- Wessén, E., och Jansson, S.B.F. 1951. *Upplands runinskrifter 3*. Uppsala.